

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 2 (3) 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 2 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети.

ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот

технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодида Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

“Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй.

Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Полвонов Козимбек Наимович

ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТИ ШАҲАРЛАРИ КЛАССИФИКАЦИЯСИДАГИ ЎЗГАРИШЛАР (1970-2022 йиллар) 7-13

Махмудова Азизахон Носировна

ПАЛЕОЛИТШУНОСЛИК СОҲАСИ РИВОЖЛАНИШИДА Р. Х. СУЛЕЙМАНОВ
ТАДҚИҚОТЛАРИНИНГ ЎРНИ 14-21

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Kurpayanidi Konstantin Ivanovich

MODERN DIGITALIZATION: PRIORITIES AND PROSPECTS IN THE CONTEXT OF ECONOMIC TRANSFORMATION 22-28

Паязов Мурод Максудович

ДАВЛАТ ХУСУСИЙ ШЕРИКЧИЛИГИ АСОСИДА ТЕМИР ЙЎЛ ХИЗМАТЛАРИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШДА: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР 29-37

Шохўжаева Зебо Сафоевна

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДА СУВТЕЖАМКОР СУФОРИШ УСУЛЛАРИНИ ҚЎЛЛАШНИНГ
САМАРАДОРЛИГИ 38-45

Asamxodjayeva Shoira Shukurullayevna

INSON KAPITALI RIVOJIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR 46-50

Элбоев Бобур Ботирович

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА САВДОНИ МОЛИЯЛАШТИРИШДА БАНК КАФОЛАТИ ВА
ЗАХИРА АККРЕДИТИВНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ 51-60

Ermatov Akmaljon Akbaraliyevich

O'ZBEKISTONDA MOLIVAVIY BOSHQARUV TIZIMINI RIVOJLANTIRISH 61-68

Абдуқулова Дилноза Абдукадировна

АГРАР СОҲА ЎСИШИНИ МАКРОИҚТИСОДИЙ КЎРСАТКИЧЛАРГА ТАЪСИРИНИ
СТАТИСТИК ЎРГАНИШ 69-74

Qudbiyev Nodir Tohirovich, Tojimatov Abdumutalibjon Abduqayumovich

KORXONALARNING TIJORAT BANKLARI BILAN O'ZARO MUNOSABATLARI TIZIMINI
TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI 75-84

Rasulova Shaxnoza Xatamovna

XARAJATLAR HISOBINI TASHKIL ETISH VA TASNIFLASHNING IQTISODIY ANAMIYATI ..85-93

Болтаев Нурали Шираматович

АГРАР ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАЙЁРЛАНАЁТГАН КАДРЛАРНИ МЕҲНАТ
БОЗОРИДА РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ 94-103

09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ*Tulaganov Muminjon Taxtamuratovich*JAMIYATDA FUQAROLARNING HUQUQIY -SIYOSIY ONGINING YUKSALTIRISHDA
ETNOMADANIY OMILLARNING O'RNI104-109*Aripov Alisher Abdumalikovich*YOSHLAR MA'NAVIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA MILLIY VA DINIY BAG'RIKENGLIKNING
O'RNI110-117*Xabib Sattorov*

TASAVVUF TA'LIMOTIDA SHARIAT, TARIQAT, MA'RIFAT, HAQIQAT BOSQICHLARI118-123

Турсинбой Султонов

ИСТЕЪДОДНИНГ ИККИ МУҲИМ ТОМОНИ124-132

Сафаров Улуғбек Турсунович

МАДАНИЙ ЖАРАЁНЛАР ТРАНСФОРМАЦИЯСИНING ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ133-138

10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ*Бектурсынова Айсултан Марат кызы*М.М. БАХТИН КАК ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ УЧЕНОГО-ФИЛОЛОГА
ФИЛОСОФСКОГО ТИПА139-145*Назарова Сайёра Азимжановна*ЎЗБЕК ТИЛИДАГИ ИРРИГАЦИЯ ВА МЕЛИОРАЦИЯ ТЕРМИНЛАРИНИ ТАРИХИЙ
БОСҚИЧЛАРИ ВА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ146-151*Isroilova Manzura Jamolovna*BOSMA NASHRLARDA FRAZEOLOGIK BIRLIK LARNING LEKSIK-SEMANTIK
TRANSFORMATSIYASI152-156**12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР***Утемуратов Махмут Ажимуратович*ҲУҚУҚ ИЖОДҚОРЛИГИ ТАКОМИЛЛАШУВИГА ҲУҚУҚИЙ НИГИЛИЗМ ВА ҲУҚУҚИЙ
ИДЕАЛИЗМНИНГ ТАЪСИРИ157-162*Узакова Гўзал Шариповна*БАРҚАРОР ТАРАҚҚИЁТ МАҚСАДЛАРИГА ЭРИШИШДА ҚАШШОҚЛИК ВА ОЧЛИКНИ
ТУГАТИШ, СОҒЛИК ВА ФАРОВОНЛИККА ИНТИЛИШНИНГ ИЖТИМОИЙ-ҲУҚУҚИЙ
АСОСЛАРИ163-175*Abdixakimov Islombek Bahodir o'g'li*

SUG'URTA FRANSIZASI VA UNING TURLARI HAQIDA176-180

13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ*Мамадалиева Нилуфар Баҳодировна*ЎҚУВ ФАНЛАРИ ТАЯНЧ ТУШУНЧАЛАРНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ БОШЛАНҒИЧ
СИНФ ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ОҒЗАКИ НУТҚ ВА ФИКРЛАШ ФАОЛИЯТИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ181-185

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари. -2023. -№ 2 (3).
ISSN: 2181-1342 (Online)
<https://scienceproblems.uz>

08.00.00 – Иқтисодиёт фанлари

Паязов Мурод Максудович
Иқтисод фанлари номзоди, доцент,
Фарғона политехника институти
Менежмент кафедраси (DSc) докторанти

ДАВЛАТ ХУСУСИЙ ШЕРИКЧИЛИГИ АСОСИДА ТЕМИР ЙЎЛ ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР

Аннотация. Ушбу мақолада давлат хусусий шерикчилиги асосида ҳалқаро тажриба, амалга оширилган ишлар, темир йўл хизматларидаги муаммолар, муаммоларни ечимини топиш учун илмий тадқиқот натижалари асосида хулоса ва таклифлар ўрин олган.

Калит сўзлар: ҳаб, инфратузилма, транспорт узеллари, консессионер, PL, давлат хусусий шерикчилиги, интеграция

Паязов Мурод Максудович
Кандидат экономических наук, доцент
Докторант (DSc) кафедры Менеджмент
Ферганского политехнического института

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО В РАЗВИТИИ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫХ ПЕРЕВОЗОК: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

Аннотация: В этой статье исследованы такие вопросы как международный опыт в сфере государственного частного партнерства, проблемы в отрасли железнодорожных услуг и их решения, сделаны выводы и предложения по инновационному развитию решение проблем по развитию железнодорожных услуг.

Ключевые слова: хаб, инфраструктура, транспортные узлы, консессионер, PL, государственно-частное партнерство, интеграция.

Payazov Murod Maksudovich
Associate professor, PhD
Doctoral Student (DSc) of the Department of
Management Fergana Polytechnic Institute

DEVELOPMENT OF RAIL TRANSPORTATION ON THE BASIS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Abstract. This article explores issues such as international experience in the field of public-private partnership, problems in the field of railway services and their solutions. There has been formed some solutions for the development of railway services.

Key words: hub, infrastructure, transport nodes, concessionaire, PL, public-private partnership, integration

 <https://doi.org/10.47390/1342V3I2Y2023N4>

Кириш.

“Ўзбекистон каби денгизга бевосита чиқа олмайдиган мамлакатларда темир йўллارнинг хавфсизлиги, ишончлилиги ва барқарорлиги мамлакат тараққиёти ва иқтисодий ўсишини таъминлашда муҳим омиллардан бири ҳисобланади”, – дейди ОТБнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси директори Такео Кониши. – Ўзбекистонда транспорт соҳасининг яхшиланиши мамлакатнинг Марказий Осиёдаги савдо ва транспорт хаби сифатидаги стратегик жойлашувини мустаҳкамлайди”[1].

Ўзбекистон Республика Президентининг “2022-2026 йилларда Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси” фармонида “2023 — 2025 йилларда — 11 та, шу жумладан нефть маҳсулотларини сақлаш, темир йўлларда ташишда қўшимча хизматларни кўрсатиш, аэровокзал ва вокзал олди комплексларини юритиш хизматлари, темир йўлда экспедиторлик хизматлари. Транспорт ва логистика хизматлари бозори ва инфратузилмасини ривожлантириш, темир йўл инфратузилмасини электрлаштириш даражасини 60 фоизга етказиш ва автомобиль йўллари тармоғини жадал ривожлантириш. **«Ўзбекистон темир йўллари» АЖда трансформация жараёнларини жадаллаштириш.** Бунда, соҳада хусусий юк ташиш операторлари фаолиятини йўлга қўйиш, асосий фаолият билан боғлиқ бўлмаган активларни мақбуллаштириш, юк ташиш харажатларини камайтириш, янги сервис таклифларини жорий этиш. Қўшни давлатлар билан тўғридан-тўғри боғлайдиган туристик автобуслар ва темир йўл қатновини жорий этиш. **Тошкент** шаҳрида жойлашган **«Тошкент-юк саройи»** ва **«Чуқурсой юк-саройи» темир йўл станцияларини (терминалларини)** келгусида юк ташиш ҳажмларини ошишини инobatга олган ҳолда пойтахт атрофига кўчириш ёки модернизация қилиш **Концепциясини** ишлаб чиқиш. **«Ўзбекистон—Қирғизистон—Хитой», «Термиз — Мозори Шариф — Қобул — Пешовар»** темир йўл линиясини қуриш лойиҳасини, **«Хитой — Қирғизистон — Ўзбекистон» темир йўли** лойиҳасини жадаллаштириш. Шаҳарлараро ва шаҳар атрофи темир йўл қатновлари жозибадорлигини ошириш”[2] масалалари темир йўл хизматларининг жозибадорлиги ҳамда мамлакат иқтисодиётини ҳамда ижтимоий турмуш тарзини кўтарилишида долзарб аҳамият касб этади. Ушбу вазифаларни амалга оширишда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 20 октябрдаги ПҚ-3980 сон “Давлат-хусусий шерикликни ривожлантиришнинг ҳуқуқий ва институционал базасини яратиш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарорлари, Президентнинг 2022-йил 21-июнда “Гуманитар ёрдам кўрсатиш бўйича халқаро кўп функцияли транспорт-логистика хабини ташкил этиш чоралари тўғрисида”ги ПҚ-288-сон қарори ва бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлардаги вазифаларни бажарилиши Ўзбекистон темир йўлларига қўйилган вазифаларни амалга оширилишида муайян даражада хизмат қилади.

Адабиётлар шарҳи.

Россия транспорт воситалари шарҳловчиси и.ф.н.И.Полякова: «Айтишимиз мумкинки, ҳар хил хаблар керак, ҳар хил марказлар муҳим, айниқса, бу транспорт

йўналиши эндигина ривожлана бошлаган мамлакат бўлса»[3] -деб таъкидлайди. Л. Э. Еремеева: “Агар биз темир йўл транспортига мурожаат қиладиган бўлсак, транспорт моделида камайтириш учун транспорт харажатлари - shuttle хизматлари ва транспорт узелларини жорий этиш лозим”[4]лигини таъкидлайди. П.В.Медведев: “Темир йўл вокзаллари негизида транспорт узелларини ривожлантиришнинг замонавий тенденцияларидан бири бу "шаҳар ичидаги шаҳар" тушунчаси (масалан, Венадаги бош темир йўл вокзалининг лойиҳаси). Ушбу концепция хаб ҳудудида офис бинолари, чакана савдо ва маданий жойлар, автотураргоҳли меҳмонхоналар, велоўлаклар тармоғи, пиёдалар учун йўл махсус ўтказгичлар. Транспорт узелларини бундай ташкил этиш станциялар сиғимини ва транспорт тизими самарадорлигини ошириш билан бир қаторда, ҳар доим ҳам ўлчаб бўлмайдиган ва миқдорий жиҳатдан баҳолаб бўлмайдиган қатор қўшимча ижтимоий ва иқтисодий манфаатлар ва афзалликларни яратади”[5] – деб изоҳ беради. Россия катта энциклопедиясида: “Темир йўл хаби — бир неча темир йўл линияларининг (камида учтаси) туташувчи, ўтиш йўллари орқали уланган, бир қанча йўналишдаги темир йўл инфратузилмасининг кесишиши ёки туташуш нуқтаси”[6] дир деб таъриф берилган. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев «Марказий Осиё халқаро транспорт коридорлари тизимида: стратегик истиқболлар ва фойдаланилмаган имкониятлар» халқаро анжуманида: “Марказий Осиёда Жанубий ва Жанубий-Шарқий Осиё, Европа, Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатларини бирлаштирувчи муҳим транзит йўл бўлиб хизмат қиладиган ягона интеграциялашган хабни яратиш масалалари минтақамиз учун долзарб аҳамият касб этади.”[7]-деган таклиф берди. В.Е.Шведов: “Европада бундай хабларни ташкил этишда давлат хаб фаолиятини режалаштиради, назорат қилади, инвестиция киритади, ҳудуд, божхона ва бошқа органлар ўртасидаги муносабатларни тартибга солиб туради”[8]. Д.Ибрагимова: “Темир йўл транспортида муаммолар сақланиб қолмоқда соҳанинг ўзгариши, ривожланиши билан боғлиқ рақобат, етказиб бериш самарадорлиги пастлиги..., юк, юк эгалари учун қулайлик ва қулай шарт-шароитлар яратиш учун янги усул ва ёндашувларни жорий этиш зарур”[9] лигини таъкидлайди.

Шу билан бирга ўрганилаётган ишларнинг таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, темир йўл хабларининг мамлакатда темир йўл хизмат кўрсатиш таърифларининг мақбуллиги нуқтаи назаридан кўриб чиқилган бўлсада, лекин Ўзбекистон миқёсида темир йўл хизматларини давлат хусусий шерикчилиги асосида ташкил этишда ҳали етарлича илмий тадқиқ этилмаганлиги мунозарали бўлиб қолмоқда.

Тадқиқот методологияси.

Тадқиқотнинг асосий мақсади темир йўл хизматларини ривожланишига тўсиқ бўлаётган муаммоларни ёритиш билан, муаммоларга ечим топиш, жаҳон тажрибаларидан фойдаланган ҳолда темир йўл хизматларида замонавий хизмат турларини жорий қилиш учун илмий-амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборатдир.

Тадқиқот жараёнида танқидий таҳлил, илмий абстракция, анализ ва синтез, индукция ва дедукция усулларида самарали фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

“Ҳозирги кунга қадар дунёда 27 та темир йўл ДХШ (давлат хусусий шерикчилиги) асосида фаолият юритаётган бўлса, улардан 16 таси Европада жойлашган. Бу давлат-

хусусий муносабатларнинг бир қисми бўлиб, давлат органлари тизимни қуриш ёки ишлатиш бўйича баъзи масъулиятни хусусий шахсларга ўтказди”[10].

Масалан, Япония давлати мисолида кўрадиган бўлсак. Японияда темир йўл мамлакатнинг сиёсий, иқтисодий ҳаётида муҳим рол ўйнайди, у ерда бу соҳани бошқаришда 11 та компания фаолият кўрсатади, шундан 10 таси юк ташиш билан шуғулланади. 11 та компаниядан 3 таси хусусийлаштирилган. Шундай бўлсада давлат асосий инвестор ва шерик сифатида фаолиятини давом эттирмоқда, бу фақат тадбиркорга кўмак вазифасини ўтамоқда. Японияда темир йўлга оид илмий-тадқиқот ишларининг давлат томонидан молиялаштирилиши дунёда биринчи марта энг узун "Маглев" (магнит ёстикдаги поездлар рельсга тегмасдан ҳаракатланади) тезюлар поездларини ишлаб чиқилишига ва биринчилардан фойдаланишга олиб келди. Давлат темир йўл томонидан кўплаб энергия сарфи бўлаётганлиги сабабли, темир йўлларни қайта тикладиган энергияга ўтказиш юзасидан лойиҳаларини қўллаб қувватлади. Токио метрополитени бўйлаб ўзининг барча темир йўл линиялари ва станцияларини 100% қайта тикладиган энергия манбаларига, жумладан қуёш, шамол, геотермал ва гидроэлектр энергиясига ўтказилди. Давлат темир йўл хизматларининг жозибадорлигини ошириш мақсадида, темир йўл атрофида инновацион лойиҳалар, стартапларни қўллаб қувватлаш фондини ташкил этди. Япония йирик шаҳарлари, жумладан, Токио, Осака, Нагоя, Кобэ, Киотога қатновчи поезд тўхташ жойларида транспорт хизматлари, театр, спорт иншоотлари, турли галерея, музей, меҳмонхона, ўйингоҳ, бизнес марказлари, савдо ҳамда маиший хизматлар, кўнгилочар томошалар каби маданий масканлар фаолияти йўлга қўйди. Темир йўл станциялари шу даражада ривожландики, дунё миқёсида Япониянинг Нагоя шаҳридаги Нагоя станцияси темир йўл хаблари ичида энг йирик хаблар қаторига кирди. Йўловчилар оқимининг юқорилигидан бир йўналишда 450 та поезд қатнови йўлга қўйилган. Нагоя темир йўл вокзали жаҳон стандартларига, Европа стандартларига жавоб беради. Темир йўл вокзалиди иккита 59 қаватдан иборат осмонўпар Tower меҳмонхонаси ва Япониянинг Central Japan Railway компаниясининг бош қароргоҳи жойлашган 55 қаватли офис биносидан иборатдир.

Япониянинг 2005 йил № 41-сонли “Шаҳар темир йўлларининг қулайлигини таъминлаш тўғрисида”ги қонунга мувофиқ ер, инфратузилма, транспорт ва туризм вазири томонидан тасдиқланган лойиҳага асосан давлат мавжуд шаҳар темир йўл иншоотларини боғлайдиган янги линияларни қуришга; бир нечта линияларни улаш учун зарур бўлган шаҳар темир йўл иншоотларига техник хизмат кўрсатишга; поездлар ўтиб кетиши учун зарур бўлган шаҳар темир йўл иншоотларини ривожлантиришга; мавжуд станция объектларида ўтказишни осонлаштириш учун шаҳар темир йўллари йўл хўжалигини ривожлантиришга субсидия ажратган.

Давлат хусусий шерикчилигини биз қўшма корхоналар очиш, транспорт фрачайзенги, интегрциялашаган эксплуатация, давлат консессионерлари, қурилиш ва бошқа инновацион лойиҳаларни амалга ошириш ва бошқа кўринишларда кўриниши мумкин. Давлат хусусий шерикчилиги тасдиқдан ўтган лойиҳалар асосида имтиёзли маблағлар билан молиялаштирилади.

Бу борада Хитой, Англия, АҚШ, Германия, Норвегия каби давлат тажрибаларини ҳам мисол қилиш мумкин.

Бу борада Ўзбекистонда ҳолат қандай?

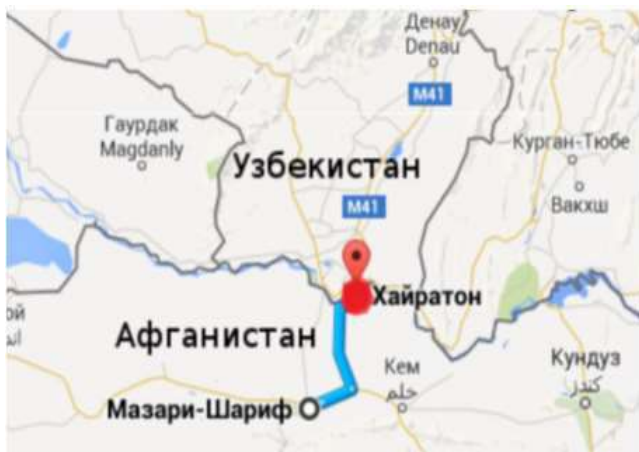
Ж.С.Файзуллаев: “Мамлакатимизда мультимодал логистика марказлари етарли даражада йўлга қўйилмаганлиги, экспорт ва импорт операциялари учун кетадиган вақт, юкни кузатиб бориш ва назорат қилиб бориш каби кўрсаткичлар пастлиги сабабли, 160 та давлат ичида Ўзбекистон мос равишда 99 ўринни эгаллаган”. Муаммолар сифатида қуйидагиларни кўрсатади: “...– контейнер ташув ҳажми етишмаслиги; – темир йўл транспортида юк ташиш нархларининг юқорилиги; – 3PL ва 4PL даражадаги логистик хизмат провайдерларининг ривожланмаганлиги; – темир йўл вагонларининг 60% га яқин қисми 20-30 йил давомида, 13% эса 30 йилдан ортиқ хизмат кўрсатиб келмоқда”[11] деб ёзади. Ўринли равишда тўғри дея оламиз, чунки хорижий тажрибаларни тадқиқ этадиган бўлсак, “Ўзбекистон темир йўллари” АЖ учун рақобатлашадиган замонавий компаниянинг ўзи йўқ. Сабабларидан бири монопол ташкилот сифатида фаолият юритмоқда. Юкни етказиб бериш, кузатиб бориш бўйича 160 та давлатнинг ичида 99 ўринни эгаллаши муаммолидир. Мавжуд транспорт коммуникациялар тизимини ривожланмаганлиги оқибатида экспорт-импорт юклар ташувига сарфланаётган вақтни чўзилиб ва транзит юкларни ўз вақтида манзилга етказиб бўлмайди, “вақт” омилини биринчи ўринда бўлиши лозим. Чунки маҳсулотларни қисқа вақт ичида ўз эгаларига етказиш, транспорт харажатларининг қисқаришини таъминлайди. Мутахассисларнинг фикрича, юкларни тегишли манзилга бир кун кечикиб қелиши савдо ҳажмининг энг камида 1 фоизга, тез сифати бузиладиган қишлоқ хўжалик маҳсулотлари эса ўртача 7 фоизга камайишига олиб келади. Транспорт коммуникациялар техник ҳолатининг талаб даражасида эмаслиги ушбу жараёнга салбий таъсир кўрсатади. ЭСКАТО конвенциясига кўра, соатига 120 км (тезюлар поездлар учун соатига 160 км) тарзида белгиланган. Минтақа мамлакатларидаги транспорт комуникациялар техник ҳолатининг ёмонлиги боис, темир йўл магистралларда поездларнинг ҳаракат тезлиги соатига ўртача 34 кмни ташкил этмоқда[12].

Айрим мамлакатлар темир йўлларида вагонларнинг узунлиги турлича, хусусан, Хитойда ва Туркменистонда 16,5 м, Россияда 18 м, Эронда 14 м ва ЕИ мамлакатларида 15 м, Қозоғистонда 11,5 м, Ўзбекистон, Қирғизистон ва Тожикистон республикаларида 20 м ўлчамида белгиланганлиги чегара ўтиш пунктларида божхона назоратини амалга ошириш жараёнида қийинчиликлар туғдирмоқда. Бундан ташқари, турли мамлакатларда рельслар орасидаги меъёрий масофа турлича: Хитой ва Эрон стандартларига кўра – 1435 мм., Россия ва Марказий Осиё стандартларида – 1520 мм. Юкланиш меъёрлари ҳам бир хил эмас. Хитой вагонларида ўққа энг катта юкланишни 11,5 тонна қилиб белгиласа, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон ва Ўзбекистон қоидаларига кўра вагонларнинг ўққа юкланиш эса 10 тоннадан ортиқ бўлмаслиги керак.

Божхонадан ўтиш сарф-харажатлари вагонлар сонига қараб ҳисобланади. Хитой вагонларининг ўлчамларига боғлиқ равишда юк кўтариш қобилятининг пастлиги сабабли, транспортировка таннархи юқорироқ, транспорт корхоналари рентабеллиги – пастроқ. Бундан ташқари, Хитойда юкланиш меъёрларидан ортиқ вагонлардан фойдаланиш таъқиқланган, ортиқча юкланиш учун бадал талаб этилмайди, Марказий Осиёнинг аксарият мамлакатларида эса ортиқча юкланиш қўшимча тўлов эвазига

рухсат этилади. Натижада, технологик меъёрлар ва андозалардаги фарқлар Хитой ва Марказий Осиё мамлакатларида автомобиль ва темир йўл транспорти орқали ҳамкорлик қилишда тўққинликларни вужудга келтиради.

Бугунги кунда ривожланган давлатларда темир йўл ўз хизматларини 4PL даражасига чиққан бўлса, Ўзбекистонда эса бу кўрсаткич ҳали 3PL даражасига ҳам чиқмаган. Бу эса темир йўл хизматларида рақамли бошқариш тизими, шунингдек хизмат кўрсатишнинг ривожланган давлатлардан орқада қолаётганлигини билдиради. Бу биринчи муаммо бўлса, иккинчи муаммо: “Қозоғистонга тегишли компания Афғонистондаги Ҳайратон — Мозори Шариф темир йўлини бошқариш ҳуқуқига эга чиқди. Унинг бошқаруви 2011 йилдан бери «Ўзбекистон темир йўллари» шўба корхонасида эди. Янги компания аввалгидан 5 барабар узунроқ линияга деярли 4 барабар арзонроққа хизмат қилади”[13]. “Ўзбекистон темир йўллари» акциядорлик жамияти шуба корхонаси «Сўғдиёна Транс» 22 км темир йўлга фақат Ҳайратон портида хизмат кўрсатса (1-расмга қаралсин), Қозоғистоннинг Мансур Фотиҳ компанияси 106 км темир йўлга хизмат кўрсатади, техник масалаларини ҳам ҳал қилади. Ушбу хизматнинг ўтиб кетишига асосий сабаб қилиб Ўзбекистонга 15 млн. доллар хизматига ҳақ олган бўлса, янги компанияга йилига 4,1 миллиондан сал кўпроқ долларга хизмат

1-расм. Ҳайратон-Мозори Шариф темир йўл тармоғи

кўрсатиши мумкинлигини маълум қилган. Натижада Қозоғистон компанияси тендерда ғолиб чиққан. Демак, Ўзбекистон Афғонистондаги 106 км.лик темир йўл хизматларидан маҳрум бўлди. Ушбу ҳолат буюртмачи томон яхшилаб ўрганилмаганлиги, маркетинг тадқиқотлари ҳамда бошқарувда менежментнинг сустилиги, хизмат кўрсатишнинг жаҳон стандартлари ўрганилмаганлигидан далолат беради. Ўзбекистон томони бир неча йиллардан бери Афғонистонга гуманитар ёрдам бериб келаётган бўлсада, бундай натижага эришиши салбий ҳолат сифатида баҳоланади. Ўзбекистон мавжуд транспорт коммуникациялардан фойдаланиш бўйича кўплаб давлатлар ва халқаро ташкилотлар билан ўзаро ҳамкорликни йўлга қўйган бўлишига қарамасдан, айрим лойиҳа ва шартномаларнинг амалга ошмай қолишига бир қатор муаммолар сабаб бўлмоқда.

Мазкур соҳадаги муаммоларни шартли равишда қуйидаги гуруҳларга ажратиш мумкин: ташқи сиёсатдаги манфаатларнинг тўқнаш келиши; ўрнатилган ташкилий меъёрларнинг тубдан фарқ қилиши; халқаро аҳамиятга эга коридорларнинг талаб даражасида эмаслиги; техник стандартлардаги мавжуд тафовутлар; молиявий ресурслар ва инвестициянинг етишмаслиги, энг асосий муаммолардан бир давлат хусусий шерикчилигига оид чора-тадбирлар ишлаб чиқилмаганлигидир.

Кейинги муаммо: “Мамлакатимиз бўйлаб кузатилаётган аномал совуқ об-ҳаво туфайли, йўловчи поездлар ҳаракат хавфсизлигини таъминлаш ва йўловчиларни ўз манзилларига етказиш давомида ноқулайликлар келиб чиқишини олдини олиш

мақсадида, 766/765-сонли "Тошкент – Бухоро – Тошкент" йўналишидаги "Афросиёб" юқори тезликда ҳаракатланувчи электропоездлари қатновлари 2023 йилнинг 13,14,15-январ кунлари 3 та рейсга бекор қилинади"-деб хабар беради "Ўзтемирўйўловчи" АЖ матбуот хизмати. Ушбу ҳолат бўйича Ўзбекистон аномал совуқ ва қиш фаслига тайёр эмаслигини билдиради. Хорижий давлатларда аномал қиш, темир йўллари қор қоплаганида замонавий поездлар ёрдамида йўллари тозалаётганлигини гувоҳи бўласиз (2-расмга қаралсин). Ўзбекистон эса ҳали ҳануз кўл меҳнатидан фойдаланилаётганлиги кўриш мумкин. Ушбу ва шу каби "Ўзбекистон темир йўллари" АЖдаги муаммолар ушбу тизимда ислохотларни талаб қилади.

2-расм. Қордан темир йўллари тозалаш махсус поездлари

Ушбу ҳолатларни кузатар экансиз, беихтиёр муммоларни бартараф этишнинг иложи борми деган савол пайдо бўлади. Бугунги кунда бунинг биргина ечими бор. Бу ҳам бўлса давлат хусусий шерикчилиги асосида (1-жадвалга қаралсин) "Ўзбекистон темир йўллари" АЖ тизими хизматларини босқичма-босқич илоҳ қилиш зарур бўлади.

1-жадвал

Давлат хусусий шерикчилигининг афзалликлари ва камчиликлари

Мамлакат ичидаги ҳамкорлик		Ўзбекистон ҳамкорлиги	
Афзалликлари	Камчиликлари	Афзалликлари	Камчиликлари
<ul style="list-style-type: none"> • Давлатга стартап лойиҳаларни молиялаштириши, ишлаб чиқиши ва бажарилишида тенг ҳамкорлик қилади • ҳуқуқий – меъёрий база шаклланади. • Давлат аҳамиятдаги лойиҳаларни ишлаб чиқишга имконият туғилади. • Бошқа соҳаларда, жумладан илмий-техник институтлари, фаолиятга тегишли турдош соҳалар билан ҳамкорликка замин яратилади. • Инновациялар ва нау-хауларни киритиш ҳамда хизматларни кенгайтириш имконияти ошади 	<ul style="list-style-type: none"> • Лойиҳани амалга оширишда давлатларнинг транспорт инфратузилмаси имкониятларининг бир хил эмаслиги лойиҳаларни амалга оширишга тўсиқ бўлиб қолиши. • Ҳамкорликдаги лойиҳалар қамровининг тор доирада ишлаб чиқиши. 	<ul style="list-style-type: none"> • Лойиҳаларни ҳалқаро доирада амалга оширилиши давлатларнинг интеграциялашувига олиб келади. • Қўшимча инвестицияларни жалб этиш имконияти кенгайди. • Иқтисодий ва ижтимоий соҳалардаги кенг қамровли ҳамкорлик ишлари ривожланади • Икки давлат ўртасида шу соҳа бўйича ҳуқуқий база такомиллашади. • Манфаатлар учинчи давлатга боғлиқ бўлмайди. • Икки томонлама лойиҳаларни самарали амалга ошириш имконияти юқори бўлади. • Тезкор қўшма бошқарув қарорларини қабул қилиш имконияти мавжуд. 	<ul style="list-style-type: none"> • Бир давлатнинг молиявий имконияти билан боғлиқ муаммо лойиҳани тўхтаб қолшига олиб келади. • Бошқарув қарорларини қабул қилиш мураккаблашади.

Манба: Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

Хулоса ва таклифлар.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, Ўзбекистонда темир йўлларда деярли ижобий ўзгаришлар сезилаётган бўлсада, барча муаммоларга илмий асосда ёндашишни талаб қилмоқда.

Биринчи навбатда Ўзбекистон темир йўллари бошқаруви, темир йўл хизматларини ривожлантириш концепциясини ишлаб чиқиши лозим. Ушбу концепцияга мувофиқ темир йўлларни ривожлантириш стратегияси ишлаб чиқилади.

Иккинчидан, темир йўлларда рақобат муҳитини ҳосил қилиш учун “Ўзбекистон темир йўллари” АЖ негизида қўшимча рақобатлаша оладиган хусусий темир йўлларни давлат хусусий шерикчилиги асосида ташкил этиш. Давлат темир йўлларни қўллаб-қувватлашда қайси соҳаларга устуворлик сифатида қараши ва молиялаштиришни аниқ стратегиясини ишлаб чиқиши лозим.

Учинчидан, “Ўзбекистон темир йўллари” АЖнинг глобал иқтисодий интеграциядаги иштироки тобора чиқурлашиб боришини инobatга олган ҳолда темир йўлнинг ўтказувчанлигини ошириш лозим, бунинг учун бир-бирига қарама-қарши ҳаракатланишни таъминловчи икки йўлакли темир йўл линияларни қуриш лозим.

Бешинчидан, темир йўл вокзалларида вагонлар ўтказувчанлиги, юкларни тақсимлаш, қабул қилиб олиш ва сақлаш, божхона назоратидан ўтиш ҳамда йўловчиларга сифатли хизмат кўрсатиш бўйича ихтисослаштириш лозим.

Олтинчидан, “Шаҳар ва туманларда темир йўл хизматларини ташкил этиш тўғрисида” қонун қабул қилиш асосида, ҳудудларда темир йўллар қурилишини ҳамда хизмат кўрсатишни йўлга қўйиш лозим.

Еттинчидан, Афғонистон-Мозори Шариф ҳамда Қирғизистон-Хитой йўлаги очилганидан сўнг ишлаб чиқариш корхоналари, тадбиркорларнинг четга ўз маҳсулотларини экспорт қилиш имкониятларини таъминлаш мақсадида контейнерлар таъминотини яхшилаш мақсадида, контейнерлар сонини кўпайтириш масалаларини олдиндан ҳал этиш лозим.

Саккизинчидан, темир йўлларда энергия сафи юқорилигини ҳисобга олган ҳолда, темир йўлларни алтернатив ёқилғига ўтказиш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш керак.

Тўққизинчидан, темир йўлларда илмий-техник ривожланишини таъминлаш мақсадида ихтисослашган ўқув марказлари, малака ошириш, қайта тайёрлаш, олий таълим тизими, замонавий илмий-тадқиқот институтлари фаолиятини жонлантириш лозим бўлади.

Ўнинчидан, “Темир йўлларни ривожлантириш фонди” ни ташкил этиш мақсадга мувофиқдир. Чунки, кейинги беш йилликда темир йўллар мамлакат иқтисодиётини ривожланиши, унинг маданий қиёфасини ўзгариши ҳамда ижтимоий турмиш тарзида муҳим ўрин тута бошлайди.

Акс ҳолда, Ўзбекистон сиёсий ва иқтисодий ўйинларда ютқазиб икки қўли бўш қолиши, фақат воситачи сифатида фаолиятини давом эттириши мумкин. Глобал иқтисодиётда, ҳалқаро йўлақлар фақат транзит учун эмас, мамлакат иқтисодиётини тиклаш ва ривожлантириш мақсадига қаратилиши керак.

Ҳар қандай келажакдаги барқарор транспорт тизимининг асосига айланиш потенциалига эга транспорт турларидан бири сифатида темир йўллар автомобил транспортидан барқарор модал ўтиш учун зарурдир. Ушбу модал силжишнинг

афзалликларини максимал даражада ошириш учун темир йўллар хаби зарур бўлса, уни мониторинги, стратегик режалар ишлаб чиқлиши ва молиявий қўллаб-қувватлашда давлатнинг ўрни ўзига хос аҳамият касб этади.

Адабиётлар/Литература/References:

1. ОТБ Ўзбекистон темир йўлларига доир лойиҳага 80 млн доллар ажратади. <https://kun.uz/98072974?q=%2Fuz%2F98072974>
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги 2022 йил 28 январдаги ПФ- 60-сон Фармони.
3. И.Полякова. Хабы всякие нужны, хабы всякие важны. <https://transportrussia.ru/razdely/logistika/9181-khaby-vsyakie-nuzhny-khaby-vsyakie-vazhny.html>
4. Интермодальные и мультимодальные перевозки [Электронный ресурс]: учебное пособие / Л. Э. Еремеева; Сыкт. лесн. ин-т. — Электрон. дан. — Сыктывкар : СЛИ, 2014. — 144 с.
5. П.В.Медведев. Формирование транспортно-пересадочных узлов в городах. Ж.: Вестник Университета № 11 (Государственный университет управления), 2014. С.120-124
6. Железнодорожный узел / Железнодорожный транспорт: Энциклопедия — Гл. ред. [Н. С. Конарев](#) // М.: [Большая Российская энциклопедия](#), 1994 — 559 с., ил. [ISBN 5-85270-115-7](#). (С. 145-146).
7. Марказий Осиё халқаро транспорт йўлаклари тизимида: Ўзбекистон нигоҳи. [Электрон манбаа]: <https://isrs.uz/uz/maqolalar/markazij-osie-halkaro-transport-julaklari-tizimida-uzbekiston-nigoi> (қаралди 13.01.2023)
8. Transport and logistics systems for the transportation of goods: textbook for universities / V.E. Shvedov [and others]. St. Petersburg: Intermedia, 2020.— 288 p.
9. Д.Ибрагимова. Трансформация транспортной системы Узбекистана. Ж.: Иқтисодиёт: таҳлиллар ва прогнозлар. № 1 (12) 91 Январь-март 2021. 90-102б.
10. Julien Dehornoy, «PPPS in the rail sector – a review of 27 projects», Revue d’histoire des chemins de fer, 48-49 | 2018, 99-131p.
11. Ж.С.Файзуллаев. Транспорт-логистика тизими: муаммо ва ечимлар. Proceedings of Global Technovation 2 nd International Multidisciplinary Scientific Conference Hosted from London, U.K. <https://conferencepublication.com> December 28th, 2020. 50-54 б.
12. Биргит Виохл. Транспортные потоки и нефизические барьеры. – Бишкек: ОБСЕ, 2015. – С. 20-21.
13. Ўзбекистон Афғонистондаги темир йўл линиясини бошқариш ҳуқуқидан маҳрум бўлди. <https://www.gazeta.uz/uz/2022/12/07/railway/>.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 2 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).